

İbn Teymiyye'nin Kıraat İlminin Temel Meselelerine Yaklaşımı: Yedi Harf, Şâz Kıraatler ve Mushaf Hattı Bağlamında Bir İnceleme

Resul Akcan

0000-0001-5975-9642

resul.akcan@omu.edu.tr

Öndokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlimleri Anabilim Dalı, Samsun, Türkiye
ror.org/028k5qw24

Öz

Amaç: Bu çalışma, İbn Teymiyye'nin (öl. 728/1328) kıraat ilmine dair görüşlerini, özellikle yedi harf meselesi ve şâz kıraatlerin meşruiyeti çerçevesinde analiz etmeyi amaçlamaktadır. İbn Teymiyye'nin konuya dair görüşleri gerek kendi dönemindeki kıraat tasavvurunu yansıtmaları gerekse İbnü'l-Cezerî'nin on kıraat sistemine zemin hazırlaması, nihayetinde günümüzde devam eden kıraat anlayışının fikrî arka planını ortaya koyması açısından önem arz etmekte, bu yönüyle çalışma, hem teorik hem de tarihsel düzlemde literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda onun, meşhur yedi imamın okuyuşlarıyla sınırlı kalmayıp sahih rivayetle nakledilen diğer kıraatlerin de meşruiyetini savunması hem rivayet geleneğine bağlılığını hem de kıraat mirasının çoğulluğunun korunmasına verdiği önemi ortaya koymaktadır.

Yöntem: Araştırma, İbn Teymiyye'nin *Ecâbe fihâ 'an es'ile fi 'ilmi'l-kırâ'ât: Fetâvâ fi 'ilmi'l-kırâ'ât* adlı risalesi ile *Mecmû'u fetâvâ* adlı eserlerinde yer alan ve kıraatlerle ilgili günümüzde dahi güncelliğini koruyan sorulara verdiği cevaplar esas alınarak yürütülmüştür. Araştırmada nitel yöntem kullanılarak doküman analizi yapılmış ve İbn Teymiyye'nin söz konusu eserleri merkeze alınarak bütüncül bir perspektif ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bulgular: İbn Teymiyye'nin dedesinden naklen eserinde yer verdiği ve şâz kıraatlerin, namazdaki farz kıraat rüknü dışındaki nafil/sünnet okumalar noktasında tolere edilebileceği yönündeki görüşü, çalışmanın kıraat-fıkıh ilişkisi bağlamında önemli ve özgün bulgularından birisi olarak ortaya çıkmıştır. Bir diğer bulgu da onun ibadet esnasında farklı kıraatlerin birleştirilmesini mekruh ve bid'at sayması; fakat bu tür bir cem'in eğitim-öğretim bağlamında câiz olduğunu kabul etmesidir.

Sonuç: Araştırma, İbn Mücâhid'den İbnü'l-Cezerî'ye uzanan tarihî süreçte kıraatlerin mutlak ve keskin biçimde yedi ile sınırlandırılmadığını, bu bağlamda sahih senedle nakledilen ve resmü'l-mushafa uygunluk şartını taşıyan kıraatlerin de meşru kabul edildiğini ortaya koymuştur. İbn Teymiyye'nin; yedi harfin mahiyet, delâlet ve resmü'l-mushafa ilişkisi konusunda ilk dönemlerden itibaren farklı görüşlerin mevcudiyetinden hareketle şâz kıraatlere dair ihtiyatlı bir yaklaşım benimsenmesi gerektiğini vurgulaması, çalışmanın ulaştığı bir diğer sonuç olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda yapılacak güncel araştırmalarda; şâz kıraatlerin farklı dönemlerdeki algısının, kıraat eğitimindeki konumunun ve mezhepler arası farklılıklara bağlı olarak değişen fikhî yaklaşımların karşılaştırmalı bir şekilde incelenmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Kıraat; İbn Teymiyye; *Mecmû'u Fetâvâ*; *Fetâvâ fî 'ilmi'l-kirâ'ât*; Şâz Kıraatler; Yedi Harf; Mushaf

Öne Çıkanlar

- Çalışmanın temel hipotezi, İbn Mücâhid'den İbnü'l-Cezerî'ye uzanan tarihî süreçte, yedi ile sınırlı olmayan bir kıraat çoğulluğunun kabul gördüğüdür.
- Sahih senedle nakledilen ve resmî'l-mushafa uygun olan kıraatler yedi kıraat dışında da olsa sahih addedilmiştir.
- Sahâbeden rivayet edilmekle birlikte resmî'l-mushafa aykırı olan kıraatler şâz kategorisinde değerlendirilmiştir.
- İbn Teymiyye şâz kıraatlerin yedi harf kapsamında olabileceğine işaret ederek, bunların toptan reddine karşı temkinli bir tutum benimsemiştir.
- Kıraat terminolojisindeki usul veya ferşü'l-hurûf kategorisinde değerlendirilen kıraatlerin tümü yedi harfin bir tezahürüdür.
- Sahâbeden sahih bir senedle nakledilen şâz kıraatlerin farz kıraat dışında namazlarda okunabileceği değerlendirilmiştir.
- Kıraatlerin namazda cem'i mekruh bid'at olmakla birlikte eğitim-öğretim ve ezber bağlamında câiz görülmüştür.

Atıf Bilgisi

Akcan, Resul. "İbn Teymiyye'nin Kıraat İlminin Temel Meselelerine Yaklaşımı: Yedi Harf, Şâz Kıraatler ve Mushaf Hattı Bağlamında Bir İnceleme". *Eskiyeni* 61 (Mart 2026), 169-191.

<https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1801851>

Makale Bilgileri

<i>Geliş Tarihi</i>	12 Ekim 2025
<i>Kabul Tarihi</i>	12 Mart 2026
<i>Yayın Tarihi</i>	31 Mart 2026
<i>Hakem Sayısı</i>	İki İç Hakem - İki Dış Hakem
<i>Değerlendirme</i>	Çift Taraflı Kör Hakemlik
<i>Etik Beyan</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
<i>Benzerlik Taraması</i>	Yapıldı - intihal.net
<i>Çıkar Çatışması</i>	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
<i>Finansman</i>	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
<i>Etik Bildirim</i>	eskiyenidergi@gmail.com
<i>S. Kalkınma Amaçları</i>	-
<i>Lisans</i>	CC BY-NC 4.0

Ibn Taymiyya's Approach to the Fundamental Issues of Qirā'āt Studies: An Examination within the Context of the Seven Aḥruf, Shāhdhdh Qirā'āt and the Muṣḥaf Script

Resul Akcan

0000-0001-5975-9642

resul.akcan@omu.edu.tr

Ondokuz Mayıs University, Faculty of Theology, Department of Qur'ānic Recitation and the Sciences of Qirā'āt,
Samsun, Türkiye

ror.org/028k5qw24

Abstract

Purpose: The present study aims to analyze Ibn Taymiyya's (d. 728/1328) views on the qirā'āt, with a particular focus on issue of the *seven aḥruf* and the legitimacy of shāhdhdh qirā'āt. Ibn Taymiyya's perspectives on the subject are significant in that they reflect the conception of qirā'āt in his own period, provide a foundation for Ibn al-Jazarī's ten-qirā'a system, and ultimately reveal the intellectual background of the contemporary understanding of qirā'āt. In this respect, the study aims to contribute to the extant literature on both theoretical and historical levels. In this context, his defense of the legitimacy of ṣaḥīḥ-transmitted qirā'āt beyond the readings of the well-known seven imams demonstrates both his adherence to the tradition of transmission and his emphasis on preserving the plurality of the qirā'āt heritage.

Method: The research is grounded in Ibn Taymiyya's responses to questions many of which retain their contemporary relevance, regarding qirā'āt, as found in his treatise *Ijābah fihā 'an as'ilah fi 'ilm al-qirā'āt: Fatāwā fi 'ilm al-qirā'āt* and in his compendium *Majmū' al-fatāwā*. Using a qualitative method, the study employs document analysis and seeks to present a holistic perspective by centring these works of Ibn Taymiyya.

Findings: The view cited by Ibn Taymiyya on the authority of his grandfather that shāhdhdh qirā'āt may be tolerated in voluntary (nāfilah/sunnah) recitations outside the obligatory qirā'ah pillar of the prayer has emerged as one of the significant and original findings of this study within the context of the relationship between qirā'āt and fiqh. Another finding is that he deems the combining (jam') of different qirā'āt during worship to be makrūh and an innovation (bid'ah), while considering such a combination permissible in the context of teaching and learning.

Conclusion: The study demonstrates that, in the historical period extending from Ibn Mujāhid to Ibn al-Jazarī, the qirā'āt were not absolutely or rigidly confined to seven. Rather, qirā'āt transmitted with sound isnāds and conforming to the rasm al-muṣḥaf were likewise regarded as legitimate. The study also concluded that Ibn Taymiyya's emphasis on adopting a cautious approach toward shāhdhdh qirā'āt is significant. This is based on the existence, from the earliest periods, of divergent views concerning the nature (māhiyyah), signification (dalālah), and relationship of the seven aḥruf to the rasm al-muṣḥaf may be considered a significant finding. In this context, future studies are encouraged to examine comparatively the perception of shāhdhdh qirā'āt across different periods, their position within qirā'āt pedagogy, and the juristic approaches that vary in accordance with inter-madhhab differences.

Keywords

Qirā'āt; Ibn Taymiyya; *Majmū' al-fatāwā*; *Fatāwā fī 'ilm al-qirā'āt*; Shādhdh Qirā'āt; Seven Aḥruf; Muṣḥaf.

Citation

Akcan, Resul. "Ibn Taymiyya's Approach to the Fundamental Issues of Qirā'āt Studies: An Examination within the Context of the Seven Aḥruf, Shādhdh Qirā'āt and the Muṣḥaf Script". *Eskiyeni* 61 (March 2026), 169-191.

<https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1801851>

Highlights

- The central hypothesis of the present study is that, throughout the historical process from Ibn Mujāhid to Ibn al-Jazarī, a plurality of qirā'āt not limited to the seven was recognized.
- It is evident that qirā'āt which are transmitted with a ṣaḥīḥ chain of transmission and which conform to the rasm al-muṣḥaf were regarded as ṣaḥīḥ, even if they were outside the canonical seven.
- The evolution of qirā'āt transmitted from the Companions that contradict the rasm al-muṣḥaf is shādhdh.
- Ibn Taymiyya adopted a cautious stance against the wholesale rejection of shādhdh qirā'āt, indicating that they may fall within the scope of the seven aḥruf.
- It is evident that all the qirā'āt classified under the qirā'āt terminology category of *uṣūl* or *farsh al-ḥurūf* constitute manifestations of the seven ḥurūf.
- Shādhdh qirā'āt transmitted from the Companions with a ṣaḥīḥ chain were deemed permissible to recite in prayers apart from the obligatory qirā'ah.
- Notwithstanding the consideration of combining (jam') qirā'āt during prayer as a makrūh innovation (bid'ah), it is regarded as permissible in the contexts of teaching, instruction, and memorization.

Article Information

<i>Date of submission</i>	12 October 2025
<i>Date of acceptance</i>	12 March 2026
<i>Date of publication</i>	31 March 2026
<i>Reviewers</i>	Two Internal - Two External
<i>Review</i>	Double-blind
<i>Plagiarism checks</i>	Yes - intihal.net
<i>Conflicts of Interest</i>	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
<i>Grant Support</i>	No funds, grants, or other support was received.
<i>Complaints</i>	eskiyenidergi@gmail.com
<i>S. Development Goals</i>	-
<i>License</i>	CC BY-NC 4.0

Giriş

Kıraat ve tefsir ilminin önemli meselelerinden biri olan *yedi harf* olgusu, tarihi süreç içerisinde pek çok araştırmaya konusu olmuş ve kıraatlerin teorik temelleri açısından belirleyici bir rol üstlenmiştir. 'Yedi harf' kavramı, en genel anlamda Kur'ân'ın okunması ve anlaşılmasında kolaylık sağlamak üzere tanınmış bir ruhsat olarak değerlendirilse de İbn Teymiyye tarafından bu konu büyük ve müşkil bir mesele kabul edilmiş, ayrıca, kıraat alimlerinin yanı sıra tefsir, hadis, İslam hukuku ve kelam gibi disiplinlerle ilgilenenlerin de bu konuda görüş bildirdikleri nakledilmiştir.¹ Zira vahiy döneminde âyetlerin okunuşu, Kur'ân-kıraat ilişkisi, kıraatlerin ortaya çıkışında ilk dönem mushafklarının rolü, tevâtür meselesi, şâz kıraatlerin mahiyeti ve değeri, sahih-şâz ayrımının kriterleri, kıraatlerde tercihin ne anlama geldiği, mana ile kıraat iddiası, lehçe farklılıklarının kıraatlere yansması ve kıraatlerin teke indirgenip indirgenemeyeceği gibi birçok temel mesele, yedi harf konusuyla yakından ilişkilidir. Çalışmada bu çok boyutlu mesele, kıraat ilminin bazı konularıyla ilişkilendirilerek İbn Teymiyye'nin yaklaşımı çerçevesinde ele alınacaktır.

Çalışmanın odak noktasını, İbn Teymiyye'nin kıraat ilmine dair kaleme aldığı *Ecâbe fihâ 'an es'ile fi 'ilmi'l-kırâ'ât* adlı risalesinde kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevaplar oluşturmaktadır. Risalede ele alınan konular, İbn Teymiyye'nin diğer meşhur eseri *Mecmû'u fetâvâ*'da da benzer biçimde yer almaktadır.² İbn Teymiyye'ye yöneltilen sorular şöyledir: *Nâfi', Âsım veya diğer imamlara nispet edilen kıraatler, yedi harften biri midir, yoksa tamamen yedi harfin kendisi midir? Mushaf hattının ihtimalli yapısının kıraat imamları arasında ihtilafa yol açmasının sebepleri nelerdir? A'meş, İbn Muhaysin ve diğer imamların şâz kabul edilen kıraatleriyle tilâvet etmek câiz midir? Eğer câizse, bu kıraatleri namazda okumak da mümkün olur mu? Yedi kıraatin bir araya toplanarak okunmasının (cem'/telfik) hükmü nedir?*³ İbn Teymiyye'ye yöneltilen bu sorular onun yaşadığı dönemin hâkim kıraat tasavvurunu ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir. Zira anılan sorulara medar olan meseleler, yedi harfin delaleti çerçevesinde yedili sistemi aşan bir kıraat çeşitliliğinin imkanına işaret etmektedir.

İbn Teymiyye döneminde, kıraat alanında bir çeşitlilik mevcut olmakla birlikte kurumsal ve sistematik yapı, yedi ile sınırlıydı. Bu sistem, İbn Mücâhid (öl. 324/936) tarafından tedvin edilen *Kırâ'âtü's-seb'a* adlı eseriyle kurumsallaşmış ve artık o süreçten sonra sahih kıraatler olarak bu yedi imamın rivayetleri öne çıkmıştır. On kıraat sisteminin ilmî zemine oturtulması ve daha geniş kabul görmesi ise İbn Teymiyye'den yaklaşık bir asır sonra yaşamış İbnü'l-Cezerî (öl. 833/1429) öncülüğünde gerçekleşmiştir. Bu noktada İbn Teymiyye'nin, meşhur yedi imamın kıraatleriyle sınırlı kalmayıp sahih rivayetle nakledilen diğer kıraatlerin de meşruiyetini vurgulama yönünde bir çaba sergilediği görülmektedir. O bakımdan, İbn Teymiyye'nin de yaşadığı dönemi içeren İbn Mücâhid ile İbnü'l-Cezerî arasındaki tarihi kesit, kıraat ilminin gelişimi açısından çeşitli yönlerden

¹ Takıyyüddîn İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ* (Kahire: Dâru'l-Vefâ, 2005), 13/210.

² Kıraatlerin cem'i meselesine ilişkin İbn Teymiyye'nin görüşleri yalnızca *Mecmû'u fetâvâ*'da yer alırken risalede bu konuya değinilmemiştir. Bu ayrıntı dışında söz konusu risalenin *Mecmû'u fetâvâ* bünyesinde mündemice olduğu görülmektedir. Takıyyüddîn İbn Teymiyye, *Ecâbe fihâ 'an es'ile fi 'ilmi'l-kırâ'ât: Fetâvâ fi 'ilmi'l-kırâ'ât*, thk. Muhammed Ali Sultânî (y.y.: Mecelletü'l-Buhûsi'l-İslamiyye, 1984); İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 13/218.

³ İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 13/210, 218.

derinlemesine bir araştırmayı hak etmektedir. Nitekim İbnü'l-Cezerî'nin *Müncidü'l-mukriîn ve en-Neşr*'de, İbn Taymiyye'ye atıfla bu çalışmada da ele alınacak meselelere yer vermesi,⁴ onun on kıraat sistemini teşekkül ettirirken İbn Taymiyye'nin görüşlerinden faydalandığını ve bu doğrultuda fikrî altyapısının şekillenmesinde İbn Taymiyye'nin görüşlerinin bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Güncel literatür tarandığında, İbn Taymiyye'nin kıraat alanındaki görüşlerine oldukça sık yer verildiği görülmektedir.⁵ Ancak, onun konuya dair yaklaşımları müstakil ve bütüncül bir perspektifle ele alınarak akademik bir araştırmaya konu edilmemiştir. Aynı zamanda söz konusu çalışmalardan bazılarında, İbn Taymiyye'ye referansla onun mütevâtir veya on kıraate dair değerlendirmelerine yer verilmiş ancak diğer rivayetler hakkındaki tutumu net olarak ortaya konulmamıştır.⁶ Diğer taraftan, bazı çalışmalarda İbn Taymiyye'ye atıf yapılırken, farklı anlaşılmaya yol açabilecek birtakım ifadeler yer alabilmektedir. Nitekim bir çalışmada, İbn Taymiyye'ye atfen kıraat farklılıklarının tamamının bizzat Hz. Peygamber tarafından okunduğu yönünde bir değerlendirmeye yer verildiği görülmektedir.⁷ Ancak ilgili pasaj dikkatle incelendiğinde, bu yönde açık ve kesin bir ifadeye rastlanılmamıştır. Binaenaleyh, söz konusu bölümde daha ziyade Kur'ân'ın tedricî olarak öğrenilme yöntemine, ezberleme ve anlama sürecine verilen öneme ve ashâbın bu konudaki titizliğine dikkat çekilmiş, bu bağlamda sahâbenin, Hz. Peygamber'den Kur'ân'ı hem lafzî hem de manasıyla birlikte aldıkları ve on âyeti tam anlamıyla öğrenip içeriğini kavramadan bir sonrakine geçmedikleri yönündeki rivayetlere yer verildiği anlaşılmıştır.⁸ Ancak bu rivayetlerden hareketle, her bir kıraat varyantının doğrudan Hz. Peygamber tarafından okunmuş olduğu sonucuna ulaşmak isabetli görünmemektedir. Başka bir çalışmada ise İbn Taymiyye'nin dedesinden naklen aktardığı bir görüş, isim benzerliğinden dolayı Ebü'l-Berekât en-Nesefî'ye (öl. 710/1310) atfedilmiştir.⁹ Tüm bu bulgular, İbn Taymiyye'nin konuya ilişkin değerlendirmelerinin, kıraat ilminin tarihsel gelişimi açısından incelenmeye değer bir nitelik arz ettiğini ve bu doğrultuda onun görüşlerine odaklanan akademik bir çalışmanın gerekliliğini ortaya koymaktadır.

1. Yedi Harf-Yedi Kıraat İlişkisi: Sayısal Benzerlikten Kavramsal Farklılığa

Kıraat ilminin en temel meselelerinden birisi, *yedi harf* konusu ve bu konu bağlamında ortaya çıkan farklı yaklaşımlardır. Bu noktada cevaplanması gereken temel soru; meşhur

⁴ Ebü'l-Hayr Şemsüddin İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukriîn ve mürcidü't-tâlibîn*, thk. Nâsır Muhammedî Muhammed Câd (Kahire: Dâru'l-Eflâki'l-'Arabiyye, 2010), 97; Ebü'l-Hayr Şemsüddin İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kirâ'âtî'l-'aşr*, thk. Nûruddîn Alî b. Muhammed b. Hasen Dabbâ' (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, ts.), 1/39.

⁵ Abdurrahman Çetin, *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010), 21, 131, 169-170, 190, 346, 353, 378, 404; Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlimi* (Ankara: Otto Yayınları, 2016), 18; Mehmet Emin Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı: Mushaf Tarihi ve İmlâsı* (Ankara: Otto Yayınları, 2015), 304-305, 344, 346, 354, 380; Mehmet Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2019), 72, 122, 288; Harun Ögmüş, "Resm-i Mushaf Bağlamında Kur'an ve Kıraat Ayırımı (Harekenin Tekâmülüne Kadarki Süreç Çerçevesinde Bir Değerlendirme)", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39/39 (Ağustos 2015), 16; Mehmet Maşuk Acar, *Kıraat İliminde Şâz Meselesi* (Ankara: İlahiyât Yayınları, 2025), 162, 210-212, 227, 250, 268, 282, 317, 343, 345, 347.

⁶ Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatlar*, 170, 189, 190, 274.

⁷ Cemil Küçük, "Kur'ân ve Kıraatlerin Kaynağı", *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1 (2018), 221.

⁸ İbn Taymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 13/217.

⁹ Acar, *Kıraat İliminde Şâz Meselesi*, 347. Bu hususa çalışmanın ilgili bölümünde ayrıca değinilecektir.

yedi kıraatin yedi harf kapsamında mı değerlendirileceği, yoksa bu harflerden yalnızca birine mi tekabül ettiği. İbn Teymiyye bu minvalde kendisine yöneltilen bir soruya¹⁰ cevap verirken kıraatlerin mahiyetine ve yedi harf rivayetinin nasıl anlaşılması gerektiğine yönelik değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu bağlamda o hem konuya girizgâh yapmak hem de meselenin teknik boyutlarını ortaya koymak maksadıyla olacak ki öncelikle İbn Mücâhid'in yedi kıraati tedvin ve tasnif etme sürecinin arka planını açıklamaya, ardından da örnekler üzerinden meseleyi temellendirmeye çalışmaktadır.

İbn Teymiyye'nin de ele aldığı üzere, meşhur yedi kıraati ilk defa bir araya getiren kişi, hicrî üçüncü yüzyılın sonlarında dördüncü yüzyılın başlarında Bağdat'ta yaşamış olan İbn Mücâhid'dir.¹¹ İbn Mücâhid, Kur'ân kıraatleri bağlamında yaşanan farklılıkları belli bir sistem dahilinde derleyip sınırlamak, böylelikle sahih rivayetlere dayanan kıraatleri muhafaza altına almak amacıyla, Hicaz (Mekke ve Medine), Irak (Kûfe ve Basra) ile Şam gibi dönemin ilim merkezlerinde yaygınlık kazanmış olan kıraat ekollerini bir araya getirmeyi hedeflemiştir. Zira söz konusu şehirler; tefsir, hadis, fıkıh vb. ilimlerin neşet ettiği ve geliştiği önemli merkezler arasında yer almaktaydı. Aynı zamanda bu şehirlerin her birinde tâbiîn neslinden kıraat ilmini tahsil eden en az bir şahsiyet temayüz etmiştir. Söz konusu şehirlerin halkları da anılan kurrânın kıraat tarzı üzerinde ittifak etmiş ve yöntemlerini esas alarak onlara tâbi olmuşlardır.¹² İbn Mücâhid, adı geçen beldelerde öne çıkmış olan yedi kıraat imamının rivayetlerini belirli usuller çerçevesinde derleyerek meşhur yedi kıraat sistemini oluşturmuştur.¹³ Ancak İbn Mücâhid'in eserinde yalnızca yedi kıraate yer vermesi iki türlü zihin karışıklığına yol açmıştır. Birincisi; hadislerde geçen yedi harfin, ihtiyar edilen yedi kıraat olduğu anlaşılmıştır. İkincisi ise sadece İbn Mücâhid'in derlediği bu yedi kıraatin sahih olduğu algısı oluşmuştur.¹⁴

İbn Teymiyye eserinde bu hususa dikkat çekmiş ve Hz. Peygamber'in "Kur'ân yedi harf üzere indirildi." sözüyle kastettiği "yedi harf" ile, İbn Mücâhid tarafından derlenen "meşhur yedi kıraat" arasında herhangi bir özdeşlik bulunmadığını, bu ayırımın da ilim ehli arasında tartışmasız bir şekilde kabul gördüğünü belirtmiştir.¹⁵ Nitekim İbn Teymiyye'nin de vurguladığı üzere "yedi harf" meselesi, Kur'ân'ın farklı lehçe ve ifade tarzlarıyla okunmasına verilen ilahî ruhsatı ifade etmekte olup vahiy sürecine kadar uzanan çok daha erken bir tarihî olguyu temsil etmektedir. Bu noktada birçok âlimin söz konusu yanlış algıyı bertaraf etmek için meşhur yedi kıraatin üzerine birtakım ihtiyarlar ilave ettiği de bilinen

¹⁰ İbn Teymiyye'ye yöneltilen soru şöyledir: *Nâfi', Âsım ve diğerlerine nispet edilen kıraatler, yedi harf midir yoksa yedi harften sadece biri midir?* İbnü'l-Cezerî gerek *en-Neşr* gerekse *Müncidü'l-mukriîn*'de İbn Teymiyye'nin verdiği cevabı özetleyerek ve bazı tasarruflarda bulunarak aktarmıştır. Aynı zamanda İbnü'l-Cezerî söz konusu soruyu soran kişinin, Ebû Hayyan el-Endelüsî (öl. 745/1344) olduğunu belirtmiştir. (İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 13/210; İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukriîn*, 97; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/39).

¹¹ Ebü'l-Hayr Şemsüddin İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ'*, thk. Gotthelf Bergstraesser (Mısır: Mektebetü'l-Hancî, 1933), 139; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/34.

¹² Ebû Bekr b. Ahmed İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a fi'l-kirâ'ât*, thk. Şevki Dayf (Mısır: Dâru'l-Meârif, 1972), 49.

¹³ İbn Mücâhid; Medine'den Nâfi', Mekke'den İbn Kesîr, Basra'dan Ebû Amr, Şam'dan İbn Âmir, Kûfe'den Âsım, Hamza ve Kisâf kıraatlerini ihtiyar etmiştir. İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 53, 65-66, 80, 86; Abdülhamit Birışık, *Kıraat İlmî ve Tarihi* (Bursa: Emin Yayınları, 2014), 113-133.

¹⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/43; Ebü'l-Hayr Şemsüddin İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-Teyisîr fi kurâ'ati'l-eimmeti'l-âşere*, thk. M. Müflih Kudât (Umman-Ürdün: Dâru'l-Furkân, 2000), 10-11; Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmî*, 50.

¹⁵ İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 13/210.

bir husustur.¹⁶ Fakat İbn Teymiyye, İbn Mücâhid'in yedi kıraati belirlemesinde, hadiste geçen "yedi harf" ifadesine sayıca bir paralellik kurma amacı taşıdığını da dile getirir.¹⁷ Bununla birlikte o, İbn Mücâhid'in yedi kıraati seçerken, "Yalnızca bu yedi kıraat geçerlidir." şeklinde bir inanca dayanmadığını da özellikle vurgular.¹⁸

İbn Mücâhid'in yedi kıraati belirlemesi, İbn Teymiyye'ye göre ilahî bir sınırlamadan değil dönemin ilim merkezlerinde sahih olarak rivayet edilen kıraatleri bir araya getirme gayretinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda İbn Teymiyye, bazı kıraat imamlarına atfedilen "Eğer İbn Mücâhid benden önce Hamza'nın (öl. 156/773) kıraatini seçmemiş olsaydı, onun yerine Ya'kûb el-Hadramî'yi (öl. 205/821) seçerdim."¹⁹ şeklindeki ifadeyi naklederek, kıraat tercihlerinde dinî açıdan bir zorunluluğun olmadığına işaret etmektedir. Zira ona göre, yedi kıraat dışında kalan kıraatlerin de sıhhat kriterlerini sağladığı sürece Kur'ân olarak okunması câizdir ve bu konuda ilim ehli arasında bir ihtilaf yoktur.²⁰

İbn Teymiyye, yedi harf hadisi temeline dayanan kıraat farklılıklarının çoğunun lafzî bir çeşitlilikten ibaret olduğunu vurgular. Binaenaleyh hemze, med, imâle, nakl, izhâr, idgâm, ihfâ, lâm ve râ harflerinin kalın ya da ince telaffuzu gibi konuları kapsayan bu tür kelimelerin hiçbirinde anlam değişikliği ya da lafzî bir çelişki söz konusu değildir. Zira telaffuzda meydana gelen bu çeşitlilik, ilgili kelimenin öz yapısını değiştirmez; kelime, halen aynı lafız olarak varlığını sürdürür. Aynı zamanda bunlar resm-i Osmânî'ye de aykırı olmayıp mushafın noktasız ve harekesiz yazım sistemiyle tamamen uyumludur. İbn Teymiyye, kıraat âlimleri tarafından usûl²¹ farklılıkları olarak isimlendirilen ve yalnızca telaffuz düzeyinde tezahür eden söz konusu farklılıkların, lafız veya anlamı doğrudan etkileyen diğer kıraat çeşitlerine kıyasla çok daha belirgin olduğunu söyler ve bu okumaları Kur'ân'ın yedi harf üzere indirildiğine dair hadislerde geçen yedi harften sadece bir harf²² kapsamında değerlendirir.²³ Tüm bu değerlendirmeler; yukarıda ifade edildiği üzere, meşhur yedi kıraatin yedi harfle ilişkisinin teknik ve teorik arka planını, İbn Teymiyye'nin konuya ilişkin yaklaşımları çerçevesinde ortaya koymaktadır.

İbn Teymiyye'ye göre Kur'ân'ın yedi harf üzere indirilişi, çok yönlü bir beyan biçimidir. Bu sebeple o, anlama etki eden kıraat farklarının ya aynı anlama geldiğini (müttefik) ya da birbirini tamamlayan doğru anlamlar (müttekârib, mütebâyin) olduğunu ifade eder. Kıraat ilminde fersû'l-hurûf²⁴ olarak nitelendirilen bu tür kelimeler lafzen

¹⁶ Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlimi*, 78-83.

¹⁷ İbn Mücâhid'in Mekke, Medine, Basra ve Şam bölgelerinden birer, Kufe'den ise üç kıraat imamı seçerek ihtiyaçlarını yediye tamamlaması, İbn Teymiyye'nin bu yöndeki değerlendirmesinin isabetli varsayılabilirliğini gösteren bir veri olarak değerlendirilebilir. İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 60, 80-85.

¹⁸ İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 210.

¹⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/39.

²⁰ İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 12/212.

²¹ Ebû Bekir Ahmed İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kirâ'âti'l-aşr*, thk. Enes Mehera (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 167; Ahmed es-Sellûm İbn Fâris, *Ma'rifetü 'ulûmi'l-kirâ'ât* (Dubâ: Câzetü Dubâ ed-Devliyye li'l-Kur'âni'l-Kerîm, 2020), 2/143-151; Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, 57-61.

²² İbn Teymiyye'nin söz konusu ifadesinin, belirli bir sayıya işaret etmekten ziyade, kıraat çoğulluğunu vurgulayan mecazî bir anlatım olarak değerlendirilmesi mümkündür.

²³ İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 13/211.

²⁴ İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 204; Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü'l-me'âni min Hurzi'l-emâni fi kirâ'âti's-seb'*, thk. İbrâhîm Atve İvaz (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1981), 319; Abdülfettah Kâdî, *el-Vâfi fi şerhi's-Şâtibiyye fi'l-kirâ'âti's-seb'* (Cidde: Mektebetü's-Sevâdî, 1992), 199.

değişik olsa da mana açısından bir bütünlük arz etmektedir. Örneğin “إِلَّا أَنْ يَخَافَ أَلَّا يُقِيمَا”-²⁷ “بَلْ عَجِبْتَ”- “بَلْ عَجِبْتَ”²⁶ “وَإِنْ كَانَ مَكْرَهُمْ لِتَزُولَ”- “وَإِنْ كَانَ مَكْرَهُمْ لِتَزُولَ”²⁵ “إِلَّا أَنْ يَخَافَ أَلَّا يُقِيمَا” gibi farklılıklar bu kategoride değerlendirilmektedir. Bazı kıraatlerde ise anlam açısından bir farklılık söz konusu olsa da bu durum bir tezat, teâruz ve tenâkuz içermemektedir. Örneğin “يَطْهَرُونَ”³⁰ “لَا مَسْئَمَ”- “لَمْ سَمَ”²⁹ “يَكْذِبُونَ”- “يَكْذِبُونَ”²⁸ “يُخَادِعُونَ”- “يُخَادِعُونَ”³¹ şeklindeki okuyuşlar böyledir. Bunlar kimi zaman fiilin yapısı, kimin zaman da anlam nüansları açısından ufak değişiklikler olarak tezahür eder. Fakat bunların her biri İbn Teymiyye'ye göre Kur'ân'ın bir parçası olarak kabul edilir; zira bir kıraati diğerine kıyasla zıt veya geçersiz kabul ederek onu terk etmek, Kur'ân'ın bütünlüğüne zarar vermek anlamına gelir.³²

İbn Teymiyye, anlam değişikliğine yol açan bu tür farklılıkların herhangi bir çelişki ya da tutarsızlık teşkil etmediğini, aksine manada genişlik, tefsirde zenginlik ve ümmet için bir rahmet olduğunu dile getirir. En nihayetinde her bir sahih kıraatin Kur'ân'ın bir âyeti olarak kabul edilmesi gerektiğini vurgulayan İbn Teymiyye, bu çerçevede Abdullah b. Mes'ûd'un (öl. 32/652-53) şu sözünü naklederek konunun önemine dikkat çeker: “Kur'ân'dan bir harfi inkâr eden, onun tamamını inkâr etmiş olur.” İbn Teymiyye, kıraatler arasındaki lafzî farklılıkların, anlam açısından zıtlık oluşturabilecek bir değişikliğe yol açmadığını göstermek amacıyla, Abdullah b. Mes'ûd'un, “Bu, birinizin ‘أَقْبَلُ’، ‘هَلُمَّ’، ‘تَعَالَى’ demesi gibidir” sözüne³³ atıfta bulunur ve bu tür farklılıkların Kur'ân'ın aslî yapısını ve mesajını zedelemeyip onun kolaylık ve rahmet yönünü ortaya koyduğunu belirtir.³⁴ Bu husus, Hz. Peygamber'den rivayet edilen şu hadisle desteklenmektedir: “Kur'ân yedi harf üzere indirildi. “عَفُورًا رَحِيمًا” desen de “عَزِيزًا حَكِيمًا” desen de olur; çünkü Allah (c.c.) bu sıfatların hepsiyle muttasıftır. Ancak rahmet âyetini azap âyetiyle ya da azap âyetini rahmet âyetiyle karıştırma.”³⁵

İbn Teymiyye'nin değerlendirmelerinin bütününden anlaşıldığı kadarıyla o, gerek usûl gerekse ferşî ihtilafları, yedi harfin birer tezahürü olarak kabul etmektedir. Aynı

²⁵ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 183; Ebû Amr Dâni, *Kitabü't-Teysîr fi'l-kırâ'ati's-seb'*, thk. Halef Hamûd Sâlim Şağdelî (Suudi Arabistan: Dâru'l-Endelûsî li'n-Neşri ve't-Tevzî', 2015), 295; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/227.

²⁶ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 363; Ebû Abdillâh el-Hüseyn İbn Hâleveyh, *İ'râbü'l-kırâ'ati's-seb'* ve *'ilelühâ*, thk. Abdurrahman b. Süleyman Useymîn (Kahire: Mektebetü Hanci, 1992), 1/336-337; Dâni, *et-Teysîr*, 402; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/300.

²⁷ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 547; İbn Hâleveyh, *İ'râbü'l-kırâ'ât*, 2/245-246; Dâni, *et-Teysîr*, 490; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/356.

²⁸ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 139; İbn Hâleveyh, *İ'râbü'l-kırâ'ât*, 1/63-64; Dâni, *et-Teysîr*, 276; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/207.

²⁹ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 141; İbn Hâleveyh, *İ'râbü'l-kırâ'ât*, 1/65-67; Dâni, *et-Teysîr*, 276; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/207-208.

³⁰ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 234; İbn Hâleveyh, *İ'râbü'l-kırâ'ât*, 1/134-135; Dâni, *et-Teysîr*, 328; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/250.

³¹ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 182; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/227.

³² İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 13/211.

³³ Ebû Şâme el-Makdisî, *el-Mürşidü'l-vecîz ilâ 'ulûmin tete'alleku bi'l-Kitâbi'l-'azîz*, thk. İbrâhim Şemsüddîn (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 86.

³⁴ İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 13/211.

³⁵ Ebû Şâme el-Makdisî, *el-Mürşidü'l-vecîz*, 82-83.

zamanda İbn Teymiyye, literatürde yapılan Kur'ân-kıraat ayrımına³⁶ gitmeksizin, gerekli şartları taşıyan tüm kıraat çeşitlerini Kur'ân'ın bir âyeti olarak değerlendirmektedir. Bize göre İbn Teymiyye'nin bu konuya öncelikli ve bu düzeyde temas etmesinin temel amacı, yalnızca yedi kıraatle sınırlı bir anlayışın doğru olmadığını ortaya koymak istemesidir.

2. Kıraat Çeşitliliği Temelinde Şâz Kıraatlere Dair Meşruiyet Tartışmaları

Şâz kavramı, rivayet merkezli disiplinlerde kullanılan müşterek bir terimdir. Arap dili ve hadis ilimlerinde teşekkül eden bu kavram, kıraat ilmine intikaliyle birlikte çeşitli anlamsal dönüşümlere uğramış ve kıraat ilmindeki mahiyeti tartışma konusu olmuştur. Nitekim kıraat literatüründe şâz kavramı; “senedi sahih olmayan”, “on kıraat imamı dışında kalan”, “resmü'l-mushafa uymayan” yahut “mütevâtir kıraat şartlarından herhangi birini taşımayan” okuyuşları ifade edecek şekilde çok anlamlı bir kullanıma sahiptir.³⁷ Bu bağlamda, âlimlerin şâz kıraatlere yönelik yaklaşımlarının göreceli nitelik taşıdığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Kıraat ilminde şâz olgusu, kıraat farklılıklarının ortaya çıkışıyla paralel biçimde sıhhat ölçütleri çerçevesinde ele alınmış ve bu bağlamda temel belirleyicilerinden biri hâline gelmiştir. Bu başlık altında “Şâz kıraatlerle okumak câiz midir, değil midir?” sorusuna,³⁸ İbn Teymiyye'nin verdiği cevap ve bu cevabın dayandığı gerekçeler irdelenecektir.

İbn Teymiyye'nin şâz kıraatlere ilişkin yaklaşımı analiz edilirken, meselenin iki temel eksende ele alınması gerekmektedir. Bunlardan birincisi, yedi kıraat dışında yer almakla birlikte birlikte resmü'l-mushafa mutabık kıraatleri; ikincisi ise sahâbeden rivayet edilmiş olmakla birlikte birlikte resmü'l-mushafa uygunluk arz etmeyen kıraatleri kapsamaktadır. Fakat peşinen ifade etmek gerekir ki İbn Teymiyye'nin konuya dair değerlendirmeleri dikkate alındığında, onun “şâz kıraatler” ifadesiyle ikinci kategoriye dahil edilen kıraatleri kastettiği anlaşılmaktadır. Çalışma sürecinde ele alınacağı üzere İbn Teymiyye, resmü'l-mushafa uygun olmakla birlikte yedi kıraat sistemine dahil edilmeyen bazı kıraatleri belirli şartlar dâhilinde kabul edilebilir görmekte, resmü'l-mushafa aykırı olan kıraatleri ise özellikle namazdaki farz kıraat bağlamında Kur'ân olarak değerlendirilemeyeceğine işaret etmektedir. Bu noktada şâz kıraatlerin tarihsel süreçte yaşadığı anlam kırılmasını da göz önünde bulundurarak meselenin çok yönlü ele alınması gerekmektedir.³⁹

Kur'ân-ı Kerîm'in farklı kıraat vecihleriyle okunması meselesi, erken dönemlerden itibaren İslâm ümmeti nezdinde meşruiyet kazanan ilmî bir alan olmuştur. İbn Teymiyye'nin de dikkat çektiği üzere, selef âlimleri ve onlara tâbi olanlar, belirli kıraatler dışındakilerin mutlak olarak reddedilmemesi gerektiği yönünde bir ihtilaf yaşamamışlar; aksine, sahih senedle nakledildiği sürece, farklı bölgelerde rivayet edilen kıraatlerin

³⁶ Bedreddin Zerkeşi, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim (Kahire: Darü't-Türâs, 1957), 1/318; Ögmüş, “Resm-i Mushaf Bağlamında Kur'an ve Kıraat Ayrımı (Harekenin Tekâmülüne Kadarki Süreç Çerçevesinde Bir Değerlendirme)”, 15-23.

³⁷ Şâz kavramı hakkında detaylı bilgi için bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/9; Ebû Şâme el-Makdisî, *el-Mürşidü'l-vecîz*, 131-145; Birişik, *Kıraat İlmî ve Tarihi*, 93-97; Mehmet Dağ, *Kıraat İlminde Şâz Kavramı*, “Kıraat İlminde Şâz Kavramı: Kavramın Anlamsal Dönüşümü ve Gerçek Anlamının Tespitine Dair”, *Marife* 7/2 (2007), 60-106; İrfan Çakıcı, “İlk Dört Asırda Şâz Kıraatlere Yöneltilen Eleştiriler Üzerine Bir İnceleme” 7 (2021), 266-287; Acar, *Kıraat İlminde Şâz Meselesi*, 161-261, 313-318; Mustafa Hatipoğlu, *Kıraat İlminde Kaynak Bir Eser: İthâfu Fudalâi'l-Beşer* (Ankara: İlâhiyat Yayınları, 2024), 122-129.

³⁸ İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 13/212-213.

³⁹ Dağ, *Kıraat İlminde Şâz Kavramı*, 65-104.

tamamı muteber kabul edilmiştir. Bu bağlamda, Hamza ez-Zeyyât'ın hocası A'meş'in (öl. 148/765) veya Basra kıraat imamlarından Ya'kûb el-Hadramî'nin kıraatleri de Hamza ve Kisâî gibi yedi kıraat imamıyla aynı derecede kabul görmüştür.⁴⁰ İbn Teymiyye'ye göre bu durum, sadece bireysel tercihlerle değil aynı zamanda ümmet arasında meydana gelmiş bir icmânın tezahürüdür. Binaenaleyh, sahih senetle gelen herhangi bir kıraat hem teorik düzeyde ilim meclislerinde öğretilmiş hem de namaz ve ibadet hayatında uygulanmıştır.⁴¹

İbn Teymiyye; Süfyân b. Uyeyne (öl. 198/813),⁴² Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855), Bişr el-Hâfi (öl. 227/841) gibi tanınmış hadis ve fıkıh âlimlerinin, Hamza'nın kıraatini öğrenmiş olmalarına rağmen uygulamada her zaman bu kıraati değil Medine kıraat imamlarından Ebû Ca'fer ve Şeybe b. Nisâh'ın (öl. 130/747)⁴³ kıraatlerini ya da Ya'kûb'un Basra'daki hocalarının rivayetlerini tercih ettiklerini belirtmiştir.⁴⁴ İbn Teymiyye bu hususu dile getirmekle özellikle ilk dönemlerde kıraat tercihlerinde keskin bir ayırım yapılmadığına işaret etmektedir. Nitekim kıraat âlimleri, yedi kıraatle sınırlı kalmamış, bunlara ilaveten on veya on bir sahih kıraati de derleyerek eserlerine almış ve özellikle Irak gibi ilim merkezlerinde bu kıraatlerle Kur'ân okunmaya devam etmiştir.⁴⁵ Bu açıdan düşünüldüğünde İbn Mücâhid'in yedi kıraati tercih ederek bazı meşhur okuyuşları sistemin dışında bırakması meselesi nasıl değerlendirilmelidir? İbn Teymiyye'nin görüşlerinin bütününden hareketle, İbn Mücâhid'in söz konusu yaklaşımının, sonraki nesiller için bağlayıcı bir sınır koymaktan ziyade, sahih kıraatlerin muhafazası ve yaygınlaştırılmasını amaçlayan bir metodoloji olarak değerlendirilmesi mümkündür.

İbn Teymiyye'nin kıraat meselesine yaklaşımı, aynı zamanda nesilden nesile aktarılması esasına dayalı bir sünnet pratiği olarak görülmesiyle bütüncül bir yaklaşıma dayanır. Ona göre, on kıraat imamının rivayetleri arasında herhangi bir inkâr ya da red söz konusu değildir; zira bu kıraatlerin her biri sahih senedlerle aktarılmıştır. Bununla birlikte, bir bölgedeki Müslümanların sadece belirli kıraatlerle tanışık olması yahut belli kıraatlerin o coğrafyaya aktarılmamış olması, o topluluğun kıraat tercihlerini doğal olarak sınırlandırır. Bu durum, özellikle Mağrip gibi İslâm dünyasının merkezî eğitim

⁴⁰ İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 13/212.

⁴¹ Buna karşılık isnadı zayıf olan kıraatler, resmî'l-mushafa ve Arap dili kurallarına uygun olsa dahi şâz sayılarak sahih kıraat kapsamı dışında bırakılmıştır. Nitekim Yahyâ el-Yezîdî (öl. 202/817), kıraatini doğrudan Ebû Amr'dan (öl. 154/771) almış ve söz konusu iki şartı taşımış olmasına rağmen senedinin zayıflığı sebebiyle Ebû Amr'ın râvileri arasında yer almamış ve kıraati şâz kabul edilmiştir. Konuya dair detaylı bilgi ve Yahyâ el-Yezîdî'nin, Ebû Amr'a muhalefet ettiği vecihlere dair örnekler için bk. Süleyman Kılıç, "Yahya b. Mübarek el-Yezîdî'nin Hocası Ebû Amr'a Muhalefet Ettiği Kıraatleri", *EskiYeni* 58 (2025), 1203-1226; Resul Akcan, "Ebû Amr ve Kıraatinin Özellikleri", *On Dört Kıraat İmamı ve Kıraatlerinin Özellikleri*, ed. Ahmet Gökdemir (Ankara: İlahiyât Yayınları, 2023), 76.

⁴² Süfyân b. Uyeyne hadis alanında şöhret bulmuş olmakla birlikte kıraat sahasında da önce Küfe'de, ardından Mekke'de tanınmış bir âlimdir. O, kıraat rivayetini İbn Kesîr'den almıştır. Hayatı hakkında detaylı bilgi için bk. İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/308.

⁴³ Şeybe b. Nisâh, Ebû Ca'fer ile birlikte Medine'nin önde gelen kurrâlarından biridir. Yedi kıraat imamından Nâfi' ve Ebû Amr, kıraatlerini ona arzetmişlerdir. Hayatı hakkında detaylı bilgi için bk. İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/329-330.

⁴⁴ İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 13/212.

⁴⁵ Her ne kadar İbn Mücâhid, kıraat ilminin tedvini ve yedi kıraatin tespiti noktasında önemli bir rol üstlenmişse de bu süreçte bazı meşhur kıraatleri devre dışı bırakması sebebiyle eleştirilmiştir. İbnü'l-Cezerî de onun yedili sisteminin dışında tuttuğu bazı kıraatleri daha sonraki dönemlerde sahih kıraat geleneği çerçevesinde değerlendirmiştir. İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukriin*, 221; Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, 62.

halkalarından uzak coğrafyalarında daha da belirgin hale gelmiştir. Dolayısıyla bir kişinin bilmediği yahut ulaşma imkânı bulamadığı bir kiraati uygulaması doğru değildir. Çünkü İbn Teymiyye'ye göre kiraatler, sadece rivayetler bütünü değil aynı zamanda “tâbi olunan” birer sünnettir.⁴⁶ Bu noktada Zeyd b. Sâbit'in “Kıraat, bir kişinin diğerinden aldığı bir sünnettir.”⁴⁷ sözü, onun bu yaklaşımının temelini oluşturur.⁴⁸

İbn Teymiyye kiraatlerin çokluğunu, tıpkı namazın bazı rükünlerinde görülen farklılıklar gibi Hz. Peygamber'in sünnetiyle sabit olan çeşitlilik bağlamında değerlendirmektedir. İstiftâh dualarındaki farklılıklar, ezan ve kamet lafızlarında görülen rivayet çeşitliliği ya da korku namazındaki farklı uygulama şekilleri gibi kiraatler de her biri meşru sünnet yollarıdır. Bu bağlamda, bir kişinin öğrendiği ve sahih yolla kendisine ulaşan kiraatle amel etmesi meşru olduğu gibi bilmediği bir kiraate geçmesi de doğru değildir. Aynı şekilde, bir Müslümanın başka kiraatle amel eden kimseye karşı çıkması da câiz görülmemektedir.⁴⁹ İbn Teymiyye'nin bu noktadaki uyarısı nettir. Kıraat farklılıkları üzerinden ihtilafa düşmek, ümmetin birliğini bozan bir fitneye dönüşmemelidir. Hz. Peygamber'in, “*İhtilafa düşmeyin; çünkü sizden önceki topluluklar ihtilafa düştüler ve helâk oldular.*”⁵⁰ hadisini bu bağlamda aktarıp farklılıkların çatışma değil rahmet ve zenginlik kaynağı olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

İbn Teymiyye, şâz kiraatlerin namazda okunup okunamayacağı meselesine dair önceki âlimler arasında mevcut ihtilafı aktarırken, konunun hem sened hem de mushaf hattıyla ilişkili boyutlarına dikkat çeker. İbn Teymiyye'nin de belirttiği gibi mushafa aykırı (şâz) bazı kiraatlerin sahâbe tarafından okunduğu bilinmektedir. Nitekim bunlar sahih hadis kaynaklarında da sabittir. Örneğin Leyl sûresindeki “مَا خَلَقَ” ifadesinin bazı sahâbe kiraatlerinde yer almadığı, dolayısıyla âyetin “وَالَّذَكَرَ وَالْأُنثَىٰ • وَالنَّهَارَ إِذَا تَجَلَّى • وَاللَّيْلَ إِذَا يَغْشَىٰ”⁵¹ şeklinde okunduğu nakledilmiştir.⁵² Bu kiraat İbn Mes'ûd ve Ebû'd-Derdâ (öl. 32/652) gibi sahâbilerden gelen rivayetlerle sabittir.⁵³ Benzer şekilde, “فَصِيَامٌ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ مُّتَّبِعَاتٍ”⁵⁴ ve “إِنَّ”⁵⁵ şeklindeki kiraatler de İbn Mes'ûd'dan rivayet edilen şâz okuyuşlar arasında yer almaktadır.⁵⁶ Bu bağlamda İbn Teymiyye, Kadı İyâz (öl. 544/1149) ve onun

⁴⁶ Konuya dair detaylı bilgi için bk. (Yunus Yalçın, “Kıraatlere ve Mushaf Hattına İttibân Hükmüne İlişkin ‘Sünnet’ Kavramının Kıraat ve Fıkıh Usulü İlmî Açısından Tahlili”, *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2024), 453-479).

⁴⁷ Ebû Şâme el-Makdisî, *el-Mürşidü'l-vecîz*, 85.

⁴⁸ İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 13/212.

⁴⁹ İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 13/212.

⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r Risâle, 1999), 28/391 (No. 17182).

⁵¹ Leyl 92/3.

⁵² Ebû'l-Feth Osmân İbn Cinnî, *el-Muhteseb fi tebyîni vücûhi şevâzî'l-kirâ'ât ve'l-izâh 'anhâ*, thk. Muhammed Abdü'l-Kâdir 'Atâ (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998), 2/431; Ebû Abdillâh Muhammed Kirmânî, *Şevâzî'l-kirâ'ât*, thk. Şimrân el-Acelî (Beyrut: Müessesetü'l-Belâğ, ts.), 515.

⁵³ Ebû İsa Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, ed. Ahmed Muhammed Şakir - Muhammed Fuâd Abdülbâki (Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1975), 5/191 (No: 2939).

⁵⁴ Mâide 5/89. Konuya dair detaylı bilgi için bk. Lokman Yılmaz, “Şâz Kıraatlerin Hüccetlendirilmesi Meselesi - Ukberî Örneği-” 9/4 (2025), 1618.

⁵⁵ Yâsîn 29/36.

⁵⁶ Resmi mushafa uymayan diğer kiraatler için bk. Ebû Muhammed Mekki b. Ebî Tâlip, *el-İbâne 'an meâni'l-kirâ'ât*, thk. Abdülfettah İsmail Şebî (Kahire: Dâru Nahzati Mısır, ts.), 54-56; İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 1/35; Ebû Şâme el-Makdisî, *el-Mürşidü'l-vecîz*, 86.

sözünü nakledenlerin İbn Şenebûz'a (öl. 328/939)⁵⁷ yönelik eleştirilerini haklı bularak, mushaf hattına uymayan şâz kıraatlerin namazda okunmasının câiz olmadığını savunmakla birlikte bu konuya nispeten temkinli yaklaşır. Nitekim o, aşağıda konuya dair üçüncü bir görüşe yer vermek suretiyle daha mutedil bir tutuma işaret eder. Fakat o kıraatlerdeki çeşitliliğin mutlak bir serbestlik anlamına gelmediğini dolayısıyla söz konusu şartlara uymanın zorunlu olduğunu da sürekli vurgular.

İbn Teymiyye bu noktada iki görüş nakleder: Birincisi, sahâbe ve tâbiîn uygulamasına dayanarak bu kıraatlerle amel edilebileceğini savunanlar; ikincisi ise çoğunluğun benimsediği ve bu tür kıraatlerle namazda okuyuşun câiz olmadığı yönündeki görüştür.⁵⁸ İbn Teymiyye özellikle son arza (arza-i ahîre) esas alınarak tertip edilen mushafa muhalif kıraatlerin, tevâtür derecesine ulaşmaması, tevâtürle sabit olsa dahi mensuh olmaları nedeniyle Kur'ân olarak okunamayacağını söyleyen bu ikinci görüşü daha güçlü bir temele dayandığı için tercih eder görünmektedir. Bu bağlamda İbn Teymiyye, söz konusu kıraatlerin Kur'ân olarak kabul edilmesi için sadece sahâbe tarafından rivayet edilmiş olmasını yeterli görmeyip onların Hz. Peygamber'den tevâtür yoluyla ve mushaf hattına uygun biçimde aktarılmış olması gerektiğini savunur.⁵⁹ Onun bu yaklaşımı hem tevâtür ilkesi hem de sahâbenin son arza üzerinden gerçekleştirdiği mushaf standardizasyonunu esas alması bakımından cumhurun görüşüyle büyük ölçüde örtüşmektedir.

İbn Teymiyye, söz konusu okumaların namazdaki geçerliliği konusunda iki ucu temsil eden görüşler arasında ara bir duruşa işaret eder. Bu bağlamda dedesi Ebü'l-Berekât Mecdüddîn b. Teymiyye'nin (öl. 652/1254)⁶⁰ tercihini üçüncü bir yaklaşım olarak kaydeder. Ona göre, sahâbeden nakledilmekle birlikte mushafa uymadığı için şâz kabul edilen kıraatlerin namazda, özellikle farz olan kıraat bölümünde (Fâtîha ve namazın rûknü olan yerlerde) kullanılması halinde namazın geçerliliği riske girer. Zira böyle bir kıraat ile, farz olan kıraatin kesin olarak yerine getirildiğine dair yakîn (kesin bilgi) oluşmaz. Çünkü bu tür bir tilâvet, Kur'ân'ın mütevâtir kıraati içerisinde sabit değildir. Bu durumda, farz ibadetin şartlarından biri yerine getirilmemiş olur. Ancak İbn Teymiyye, aynı kıraatin farz olmayan, yani nâfile mahiyetteki kıraatlerde (örneğin zamm-ı sûrelerde) okunması hâlinde, bunun namazı geçersiz kılmayacağını ifade eder. Çünkü böyle bir durumda, kıraatin bâtil veya hatalı olduğuna dair kesin bir delil bulunmamaktadır. Bu bağlamda, söz konusu kıraatlerin yedi harf kapsamında

⁵⁷ İbn Şenebûz, resm-i mushafa aykırı olan şâz kıraatlerin icrasının câiz olduğu görüşünü savunması sebebiyle aralarında İbn Mücâhid'in de bulunduğu bir grup âlim huzurunda dönemin siyasi otoritesi tarafından cezalandırılmış ve tevbe ettirilmiştir. İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2/52-56.

⁵⁸ İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 13/213.

⁵⁹ Zeyd b. Sâbit başta olmak üzere Kur'ân'ın cem'inde (toplanmasında) ve çoğaltılmasında görev alan sahâbîlerin okuyuşları da bu son arza esas alınarak değerlendirilmiştir. Nitekim mushafın resmî kıraati, bu bağlamda şekillendirilmiş; halk, bu kıraate uymaya davet edilmiş ve uygulamada birlik sağlanmıştır. Kaynaklarda aktarıldığına göre başta Hz. Ali olmak üzere sahâbe bu konuda muhalefet etmemiş; böylece ümmet, Kur'ân'ın son arzaya dayalı metni üzerinde ittifak etmiştir. İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 13/213. Fakat bu bağlamda İbn Mes'ûd'un itirazları unutulmamalıdır.

⁶⁰ Tam adı Ebü'l-Berekât Mecdüddîn Abdüsselâm b. Abdillâh b. El-Hadr el-Harrânî (öl. 652/1254) olan bu âlim, çalışmamıza konu olan Takıyyüddîn İbn Teymiyye'nin dedesidir. İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/385. Şâz kıraatlere yönelik yapılmış kapsamlı bir akademik çalışmada, (Acar, *Kıraat İlminde Şâz Meselesi*, 347.) burada adı geçen âlim yani İbn Teymiyye'nin dedesi, isim benzerliği sebebiyle müfessir Ebü'l-Berekât en-Neseî ile karıştırılmış; dolayısıyla da Neseî'ye ait olmayan bir görüşün sehven ona nispet edildiği sonucu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, söz konusu bilginin tashih edilmesinin yerinde olacağı değerlendirilmiştir.

değerlendirilebileceği ihtimali mevcuttur.⁶¹ Bu yaklaşımıyla İbn Teymiyye, şâz kıraat meselesinde sahâbe rivayetlerine bütünüyle kapıyı kapatmadan, fakat Kur'ân'ın lafzî korunmuşluğunu da esas alarak dengeli bir anlayış benimser.

İbn Teymiyye bu görüşün temelinde şu prensibin yer aldığını ifade eder: Bir kıraatin yedi harften olup olmadığı kesinlik kazanmadan, onun yedi harften olmadığına hükmetmek gerekmez. İbn Teymiyye, burada usûlî bir ilkeye işaret eder. Yani kesin bilgiye ulaşmanın mümkün olmadığı meselelerde ne ispat ne de inkâr üzerinden mutlak hüküm bina etmek doğrudur. Binaenaleyh, dinî yükümlülüklerde bir şeyin nefyine ya da isbâtına dair bu derece kesinlik talep edilmemiştir. Diğer bir deyişle kıraatlerin tamamının ne yedi harften olduğuna dair kesin iman, ne de yedi harften olmadığı varsayımıyla diğerlerini inkâr emredilmiştir. Dolayısıyla zannî bir alana tekabül eden bu meselede ihtiyata dayalı bir yaklaşım sergilemek daha isabetli olacaktır.⁶²

3. Yedi Harf-Mushaf Hattı İlişkisi

İbn Teymiyye, “yedi harf” konusunu ele alırken meseleyi yedi harf-mushaf hattı ilişkisi bağlamında da tahlil eder. Ona göre bu noktada iki tür yaklaşım söz konusu olup birinci yaklaşıma göre selef âlimlerinin ve kıraat imamlarının çoğunluğu Hz. Osman'ın cem ettirdiği mushafın, yedi harften sadece bir harfi ihtiva ettiğini kabul etmektedir. Bu yaklaşım, arza-i ahîre'ye dayandırılır. İbn Teymiyye, bu görüşün hem rivayetlerle hem de sahâbe uygulamasıyla desteklendiğini ifade eder. Zira Hz. Osman, mushafları istinsah ettireceği zaman Hz. Ebû Bekir döneminde toplanan sahifeleri esas almış ve farklı bölgelerde ihtilafa yol açabilecek kıraat farklarını ortadan kaldırmak amacıyla diğer mushafların imha edilmesini emretmiş, bu uygulama da sahâbe tarafından genel kabul görmüştür.⁶³

İkinci gruba mensup âlimlere göre ise yedi harfin delalet ettiği kıraat ihtilaflarını, ümmetin tamamının nakletmemesi veya terk etmiş olması düşünülemez; bu nedenle Hz. Osman'ın mushafı, yedi harfin tümünün ihtiva etmektedir. O bakımdan söz konusu yaklaşımın savunucuları şöyle der: “Yedi harften bir kısmının okunmasının yasaklanması câiz değildir.” Bu görüş, Ebû Bekir el-Bâkılânî (öl. 593/1197)⁶⁴ gibi bazı kalamcı ve fıkıhçılar tarafından savunulmuştur.⁶⁵

Mushafın yalnızca bir harf üzere yazıldığını savunan ilk görüşün temsilcileri, bu yaklaşımlarını çeşitli ilmî gerekçelere dayandırmaktadır. Bu bağlamda, Muhammed b. Cerîr et-Taberî (öl. 310/923)⁶⁶ gibi âlimlerin de ifade ettiği üzere, Kur'ân'ın yedi harf üzere indirilişi ümmete farz değil bir ruhsat olarak verilmiştir.⁶⁷ Ümmet ise bunlardan dilediğini seçmekte serbest bırakılmıştır. Bu durum, İbn Teymiyye'ye göre sûrelerin tertibi

⁶¹ İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 13/214.

⁶² İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 13/215.

⁶³ İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 13/213.

⁶⁴ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/460-461.

⁶⁵ İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 13/213.

⁶⁶ Ebû Amr ed-Dânî, Taberî'nin kıraat ilmine dair *el-Câmi'* adını verdiği bir eser yazdığını söylemiştir. İbn Mücâhid de kendisinden rivayette bulunmuştur. İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2/106-108.

⁶⁷ Taberî'nin kıraatlara dair değerlendirmeleri hakkında detaylı bilgi için bk. Halis Albayrak, “Taberî'nin Kıraatları Değerlendirme ve Tercih Yöntemi (Câmiu'l-Beyân an Te'vîli'l-Kur'ân Çerçevesinde)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42/1 (2001), 100; Naif Yaşar, “Taberî'nin Kıraatlara Bakışı”, *Marife* 16/1 (2016), 63-65.

(sıralaması) konusundaki ictihadî tasarrufa benzetilmiştir. Zira sûrelerin sıralaması bu görüşü savunanlara göre vahye dayalı olmayıp sahâbenin ictihadına bırakılmıştır. Nitekim Abdullah b. Mes'ûd'un mushafı ile Zeyd b. Sâbit'in mushafı arasında sûrelerin sıralanışı bakımından farklılıklar bulunmaktaydı. Ancak söylenenin aksine âyetlerin sıralanması ictihât kapsamına girmez; çünkü âyetlerin dizilişi vahye dayalı olarak sabitlenmiştir, bundan dolayı da hiç kimsenin âyetlerin yerlerini değiştirme hakkı bulunmamaktadır. İlk görüşü savunanlara göre sûrelerin tertibindeki ihtilaf, bu konunun ictihada açık olmasından kaynaklandığı gibi yedi harf meselesi de benzer şekilde değerlendirilmelidir. Bu yaklaşım çerçevesinde, sahâbenin zamanla Kur'ân'ın farklı harflerle kıraat edilmesinin fitneye ve ümmet içinde ihtilafa yol açacağını fark etmesi üzerine, tek bir harf üzerinde birleştiği ifade edilir. Sahâbenin bu konuda birleşmesi, onların ümmetin selametini öncelemelerinin bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Bu ittifak, dinî bir zorunluktan değil ictihadî tercihten kaynaklanmıştır. Sahâbenin yanlış üzere ittifak etmekten masum (mahfûz) oldukları kabul edildiğinden, bu konuda aldıkları kararın da isabetli olduğu varsayılmıştır. Bu nedenle, sahâbenin tek harf üzere mushafta ittifak etmesi, herhangi bir vacibin terk edilmesi ya da bir haramın işlenmesi anlamına gelmemektedir.⁶⁸ İbn Teymiyye tarafından yapılan tüm bu değerlendirmeler, Hz. Osman mushaflarının yedi harften yalnızca bir harfi ihtiva ettiğini savunan ilk görüşün temsilcilerinin meseleye yaklaşımlarını bütüncül bir şekilde ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir.

İbn Teymiyye, yedi harf meselesi çerçevesinde rivayet edilen farklı görüşleri aktarırken, özellikle sahâbe dönemindeki uygulamaların zamanla nasıl evrildiğine dikkat çeker. Ona göre bazı âlimler, yedi harf ruhsatının İslâm'ın ilk dönemindeki dilsel ve sosyolojik zorluklar sebebiyle verildiğini belirtmişlerdir. Zira o dönemde Müslüman topluluklar farklı lehçelere sahipti ve tek bir kıraat üzerinde ittifak etmek zorluk arz ediyordu. Ancak zamanla Arap dili bağlamında eğitim yaygınlaştıkça ve mushaf merkezli kıraat disiplini oluşmaya başladıkça, sahâbe Hz. Cebrail'in Hz. Peygamber'e yaptığı son arzaya dayalı olarak tek bir harf üzerinde ittifak etti. Bu görüşü benimseyenler, sahâbenin ittifak ettiği bu kıraatle diğer harflerin mensuh hâline geldiğini savunur.⁶⁹ Nitekim Übey b. Ka'b veya İbn Mes'ûd gibi sahâbîlerin mushafa uymayan bazı kıraatlerinin anılan ittifakla hükmünün sona erdiği de bu yaklaşımla ilişkilendirilir.

Mushaf dışında kalan kıraatlerin yedi harften sayılıp sayılmayacağı konusunda da ihtilaflar mevcuttur. Bu çerçevede bazı âlimler söz konusu kıraatleri yedi harf kapsamında değerlendirirse de diğerleri; neshedilmiş olmaları, sahâbenin bunları terk etme konusunda ittifak etmesi ve bu kıraatlerin ümmete aktarılmamış olması nedeniyle yedi harf kapsamına almaz.⁷⁰

İbn Teymiyye'nin de vurguladığı gibi bazı kelimelerin mushaftaki yazım tarzı, birden fazla kıraate imkân tanıyacak şekilde tasarlanmıştır.⁷¹ Bu bağlamda tek bir yazı, farklı lafızlar ve anlamlar içerebilmektedir. Nitekim ilk dönem mushaflarında noktalama işaretleri ve hareketlerin bulunmaması da buna olanak sağlamaktaydı. Örneğin “ وَمَا اللَّهُ ”

⁶⁸ İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 213-214.

⁶⁹ İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 13/214.

⁷⁰ İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 13/214.

⁷¹ Hz. Osman döneminde istinsah edilen mushaflarının imlâ özellikleri hakkında detaylı bilgi için bk. Muhammet Abay, “Mushaf İmlasında Ali el-Kârî Tarzı Meselesi”, *Usul İslam Araştırmaları Dergisi* 23 (2015), 9-15.

يَغَافِلِي عَمَّا مَعْلُونٌ⁷² âyeti bağlamında ifade edilecek olursa bazı kimseler söz konusu kelimeyi yâ (ي) harfiyle, diğerleri ise aynı kelimeyi tâ (ت) harfiyle okuyabilmekteydi. Daha önce de dile getirildiği üzere İbn Teymiyye, kıraatlerdeki bu tür farklılıkların mahiyeti itibarıyla farklı âyetler gibi değerlendirilmesi gerektiğini belirtir. Çünkü bu çoklu okuma hem lafzı hem de manayı kapsayan bir öğrenme sürecinin parçası olarak Hz. Peygamber tarafından onaylanmıştır.

İbn Teymiyye'ye göre mushafın yazımındaki farklılıkların okuyucular arasında kıraat çokluğuna imkân tanınmasının temel nedeni hem rivayetlerin çeşitli yollarla aktarılması hem de Arap dilinin yapısal esnekliğidir.⁷³ Bu durumun, kıraatler arasında tercih yapma imkânını ortadan kaldırmadığını belirtmek gerekir. Bu bağlamda bazı kıraatlerin diğerlerine tercih edilmesi, İbn Teymiyye'nin de işaret ettiği üzere⁷⁴ esasen Arap dilinin kaideleriyle en fazla örtüşen, kullanım bakımından daha yaygın veya anlam bakımından daha açık olan rivayetlerin öne çıkarılmasıyla ilgilidir.⁷⁵ Zira Allah Teâlâ, Kur'ân'ın farklı lehçe ve telaffuz özelliklerine göre okunmasına ruhsat vermiştir. Ancak bu farklılık, keyfî bir biçimde okuma yapmayı meşru kılmaz. Bu bağlamda Kur'ân tilâveti, Hz. Peygamber'in uygulamasına dayanan bir okumadır; bu ise ancak yazılı metnin imkân verdiği ve sahih rivayetlerle sabit olmuş kıraatler çerçevesinde icra edilebilir.

İbn Teymiyye'ye göre Kur'ân'ın muhafazasında esas olan yazılı metinden ziyade ezber ve rivayet yoluyla sürdürülen şifahî gelenektir. Bu bağlamda Hz. Peygamber döneminde sahâbe Kur'ân'ı hıfz etmiş, bu gelenek sonraki nesillerde aynı titizlikle devam ettirilmiş ve böylece Kur'ân'ın lafzî muhafazası hafıza geleneği üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte İbn Teymiyye, lafızla birlikte mananın da ihmal edilmemesi gerektiğini özellikle vurgulamaktadır. Ona göre Kur'ân'ı öğrenmek ve öğretmek, sadece harflerin doğru telaffuzu veya yazılı metnin ezberlenmesiyle sınırlı olmayıp anlamın derinlemesine kavranması ve bunun imânî ve amelî boyutta hayata yansıtılması da sürecin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu anlayış, sahâbenin Kur'ân'la kurduğu ilişkiyle de örtüşmektedir; zira birçok rivayette ortaya konulduğu üzere sahâbîler Kur'ân'ı sadece lafzıyla değil anlam ve uygulamasıyla öğrenmişlerdir.⁷⁶

Abdullah b. Mes'ûd gibi bazı sahâbîler, Kur'ân âyetlerini öğrenirken lafız yanında mananın da kavranması gerektiğine vurgu yapmışlardır. Ancak bu yaklaşım, zamanla İbn Mes'ûd'un mana ile kıraatin câiz olduğunu savunduğu yönünde yanlış bir kanaatin oluşmasına sebebiyet vermiştir. İbn Teymiyye, bu tür rivayetlerin sahih olmadığını özellikle vurgular.⁷⁷ Ona göre, İbn Mes'ûd'a kesin olarak nispet edilebilecek rivayet şudur: "Kıraatleri inceledim, hepsi birbirine yakındır; bu sizin, 'Gel', 'Yaklaş', 'Buyur' demeniz gibidir. Siz, öğrendiğiniz gibi okuyun."⁷⁸ Bu ifade, kıraat farklılıklarının anlam açısından bir çelişki

⁷² İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 160; Dâni, *et-Teyisr*, 281; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/217.

⁷³ Bu bağlamda İbn Teymiyye'ye sorulan soru şöyledir: *Mushaf hattının ihtimali (birden fazla şekilde okunmaya uygun) oluşunun, kıraat imamları arasında ihtilafa sebep olmasının nedeni nedir?*

⁷⁴ İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 13/215.

⁷⁵ Ahmed b. Muhammed Kastallânî, *Letâifü'l-işârât li funûnî'l-kırâ'ât*, thk. Amir Seyyid Osman - Abdussabûr Şahin (Kahire, 1972), 1/170.

⁷⁶ İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 13/217.

⁷⁷ İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 13/214.

⁷⁸ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 47; Ebû Şâme el-Makdisî, *el-Mürşidü'l-vecîz*, 84.

taşımadığını göstermektedir; ancak mana ile kıraatin câiz olduğu şeklinde yorumlanmamalıdır.

4. Bismelenin Kur'ân'daki Konumu

İbn Teymiyye, Kur'ân metninde icthad edilen yerler ve bunların Kur'ân'a dahil olup olmadığı konusunda farklı görüşlerin varlığını dile getirir. Bu bağlamda bismelenin Kur'ân'da âyet olup olmadığı meselesinde âlimler arasında ihtilaf bulunduğunu ifade eder. İbn Teymiyye'nin belirttiği üzere Ebû Bekir el-Bâkılânî gibi bazı âlimler, bismelenin (Neml sûresi dışındaki yerlerde) Kur'ân'dan bir âyet olduğunu kabul eden âlimlerin (Şâfiî vb.)⁷⁹ yanıldıklarına hükmetmişlerdir. Bu yaklaşım, Kur'ân'da icthad edilen hususların Kur'ân'dan sayılamayacağı düşüncesine dayanır.⁸⁰ Diğer bir deyişle tevâtür derecesine ulaşmamışsa icthadî yollarla Kur'ân'a dahil edilmeye çalışılan unsurların Kur'ân'dan sayılamayacağı ve bu konuda zannî bilgiyle değil kat'î delille hareket edilmesi gerektiği düşünülmektedir. Dolayısıyla, Şâfiî ve diğer bazı âlimler tarafından savunulan “bismelenin her sûrenin başında müstakil bir âyet olduğu” yaklaşımı, söz konusu âlimler tarafından hatalı bir icthad olarak değerlendirilmiştir.

İbn Teymiyye, bu anlayışı hatalı bulur ve bismelenin sahâbenin mushafa yazdığı ve Kur'ân'dan saydığı bir âyet olduğunu vurgular.⁸¹ Ona göre sahâbe, Kur'ân'ı olduğu gibi yazmış ancak beşerî ekleri (tahmiş, ta'sîr, sûre isimleri) metne dahil etmemiştir; bu ise bismelenin Kur'ân'dan olduğuna güçlü bir delildir. Fakat bu noktada, bismelenin ne kendisinden sonra gelen sûreye ait ne de kendisinden önceki sûreyle bağlantılı olduğunu iddia etmek doğru değildir. Dolayısıyla besmele, her sûrenin başında Hz. Allah tarafından inzâl edilmiş müstakil bir âyettir; ancak bu âyet, teknik anlamda içinde bulunduğu sûrenin bir parçası kabul edilmez. Netice itibarıyla bu yaklaşım, İbn Teymiyye'ye göre bismelenin statüsü hakkındaki üç ana görüş arasında en mutedil ve en dengeli olanıdır.⁸²

İbn Teymiyye ayrıca, bismelenin Kur'ân'daki durumuna ilişkin farklı yaklaşımların icthad alanına girdiğini ve bu konuda inkâr ya da tasdik edenlerin kâfir veya fâsık olarak nitelendirilmemesi gerektiğini ifade eder. Hatta o, bazı âlimlerin, her iki görüşün de doğru olabileceğini belirttiğini nakleder.⁸³ Nitekim bismelenin bazı kıraatlerde okunup bazılarında terk edildiği şeklindeki ihtilafların mevcudiyeti de⁸⁴ İbn Teymiyye'nin

⁷⁹ Bismelenin Kur'ân'dan âyet olup olmama konusu hakkında detaylı bilgi için bk. Ebû İshak Şîrâzî, *el-Mühezzeb fi fikhî'l-İmami's-Şâfiî* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995), 1/137-139; Şemsüleimme Serahsî, *Kitâbü'l-Mesûd* (Beirut-Lübnan: Dâru'l-Ma'rife, 1989), 1/15-16; Muvaffakuddîn İbn Kudâme, *el-Muğnî*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî - Abdülfettâh Muhammed Hulv (Riyâd: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1997), 2/151-153; Bedreddin Aynî, *el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 2/192-193; Münir Yaşar Kaya, “Bismelenin Ayet Olması ile İlgili Tartışmalar ve Fikhî Hükümlere Etkisi”, *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 5/2 (2022), 299-308; Yunus Yalçın, *Ahkâm Âyetleri Bağlamında Fıkıh-Kıraat İlişkisi (Taberî ve Cessâs Örneği)* (Ankara: Sonçağ Akademi, 2023), 252-262.

⁸⁰ İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 13/215.

⁸¹ Şîrâzî, *el-Mühezzeb fi fikhî'l-İmami's-Şâfiî*, 1/138; Serahsî, *el-Mesûd*, 1/16.

⁸² İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 13/215.

⁸³ İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 13/215.

⁸⁴ Kıraat-i seb'a dikkate alındığında iki sûre arasında kurrânın ihtilafı şöyledir: Kâlûn, İbn Kesîr, Âsım ve Kisâî tüm sûrelerin arasında besmeleyi okurlar. Yani söz konusu kurrâ için sûreteyn beyninde vakf-ı küll (birinci sûrenin sonunda ve besmelede vakfederek diğer sûreye geçiş yapmak), kat'î evvel vasl-ı sâni (ilk sûrenin sonunda vasledip besmelede vakfederek diğer sûreye geçiş yapmak) ve vasl-ı küll (hem ilk sûrenin sonunda hem de besmelede vasletmek) olmak üzere üç vecih vardır. Vers, Ebu Amr ve İbn Âmir bu üç veche ilave

besmele konusunda zikrettiği farklı görüşlerin sıhhatini teyit eden ve konuya dair bir esneklik olduğunu ortaya koyan önemli bir göstergedir.

5. Kıraatlerin Cem'i Meselesi

İbn Teymiyye'nin, yedi kıraatin bir arada okunmasının (cem'/telfik) fikhî hükmüne dair kendisine yöneltilen bir soruya verdiği cevap da onun, eserinde ele aldığı önemli konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸⁵ Bu bağlamda o, farklı kıraatlerin bir arada okunmasının câiz olup olmadığı meselesini hem usûlî hem de amelî yönleriyle değerlendirmektedir. Ona göre kıraatleri öğrenmek, ezberlemek ve bu rivayetleri muhafaza etmek, doğrudan Hz. Peygamber'in uygulamalarına dayanan köklü bir gelenektir. Bu çerçevede İbn Teymiyye, birden fazla sahih kıraati öğrenen kişinin, hiç bilmeyen veya sadece tek bir rivayetle yetinen kimseye kıyasla daha faziletli olduğunu ifade eder.⁸⁶

İbn Teymiyye, söz konusu fazileti dile getirmenin yanında kıraatlerin namazda ya da tilâvette karıştırılmaması gerektiğini söyler ve bunu mekruh ve bid'at görür. Çünkü bu durum ne Hz. Peygamber'in uygulamasına ne de sahâbenin icraatına uygundur. Bununla birlikte, eğitim-öğretim ve ezber maksadıyla kıraatlerin toplanması, diğer bir deyişle birden fazla rivayetin karşılaştırılması olarak okunması, bazı âlimlerinin uyguladığı bir ictihad olarak değerlendirilir ve meşrudur.⁸⁷

Sonuç

İbn Teymiyye'nin kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevaplar esas alınarak gerçekleştirilen bu çalışmada, onun ilgili konulara yönelik görüşleri bütüncül bir perspektifle değerlendirilmiştir. Bu kapsamda yedi harfin, yedi kıraat ve mushaf hattıyla ilişkisi, şâz kıraatlerin meşruiyetine dair tartışmalar, besmelenin Kur'ân'daki durumu ve kıraatlerin cem'i gibi konular araştırmada ele alınarak onun söz konusu meseleler hakkındaki temel yaklaşımları ortaya konulmuştur. Araştırma sonucunda bazı bulgular elde edilmiştir.

İbn Teymiyye, İbn Mücâhid'in meşhur yedi kıraati belirlemesinin dönemin ilim merkezlerinde sahih olarak rivayet edilen kıraatleri derleme gayretine dayandığını belirtmiştir. Diğer bir deyişle bu teşebbüs, rivayet zincirlerinin sıhhatine dayanan bir tasnif faaliyeti olup dinî bir zorunluluktan kaynaklanmamaktadır. Ayrıca hadislerde geçen "yedi harf" ile İbn Mücâhid'in seçtiği yedi kıraat arasında bir özdeşlik bulunmadığını, bu noktada ehli ilim arasında bir ihtilafın da olmadığını hatırlatmış, fakat o, İbn Mücâhid'in kıraatleri sistematize ederken yedi harf ile yedi kıraat arasında sayısal bir paralellik kurma amacı taşıdığını belirtmiştir. Bu bağlamda İbn Teymiyye, söz konusu tercihin, diğer sahih kıraatleri dışlayıcı bir anlayışa dayanmadığını da özellikle vurgulamıştır.

olarak hem vasl bilâ besmele (iki sûre arasında besmelesiz vasıl yapmak) hem de sekt bilâ besmele (iki sûre arasında besmelesiz sekt yapmak) okur. Hamza ise tüm sûreler arasında vasl bilâ besmele okur. Fakat hiçbir kurrâ *Enfâl* ile *Berâe* sûreleri arasında besmele vechi nakletmemiştir. Dâni, *et-Teysîr*, 127-129; Kâsım b. Fîrreh Şâtîbî, *Hirzül-emânî ve vechü't-tehânî*, thk. Eymen Rüşdi Süveyd (Dimaşk: Dâru Nuri'l-Mektebat, 2013), 10-11.

⁸⁵ Bu soru "Yedi kıraatin bir araya toplanması sünnet midir yoksa bid'at mıdır? Bu kıraatler Hz. Peygamber döneminde toplanmış mıydı? Söz konusu kıraatleri cemedden kimse sadece bir rivayetle okuyan kimseye göre daha faziletli olur mu?" şeklindedir.

⁸⁶ İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 13/218.

⁸⁷ İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 13/218.

Kıraat terminolojisinde usûlî farklılıklar olarak bilinen fonetik okumaların, İbn Teymiyye'ye göre hadiste geçen yedi harf ifadesinin bir yönünü temsil ettiği diğer bir deyişle yedi harfin bir tezahürü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Fakat onun, yedi harf hadisini sadece usûlî farklılıkları değil ferşü'l-hurûf kapsamında değerlendirilen kıraatleri de kapsayacak şekilde yorumladığı görülmüştür. Bu bağlamda Kur'ân'ın yedi harf üzere indirilişi, lafzî farklılıkların elverdiği ölçüde çok yönlü bir beyan biçimidir. İbn Teymiyye'nin yaklaşımı dikkate alındığında, yedi harf kavramının, belirli bir sayıyı değil kıraatlerdeki çeşitliliği ifade eden mecazî veya temsilî bir anlatım olduğu söylenebilir.

İbn Teymiyye'nin, sıhhat kriterlerini sağladığı sürece meşhur yedi kıraat dışındaki kıraatlerin de geçerliliğini koruduğunu açıkça ifade ettiği görülmüştür. Her ne kadar yedi kıraat, daha sonra İbnü'l-Cezerî tarafından on kıraat şeklinde sistematize edilmiş olsa da İbn Teymiyye'nin kendi döneminde yedi kıraati aşan bir kıraat çeşitliliğine vurgu yapması, on kıraat sistemine giden süreci anlamak bakımından tarihî bir öneme sahiptir. Bununla birlikte, onun kıraatlere dair genel bir prensip ortaya koyduğu, ancak bunları belli bir sayıyla sınırlandırmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

İbn Teymiyye'nin yedi kıraat dışındaki rivayetlere ilişkin tutumundan anlaşıldığı kadarıyla o, resmî'l-mushafa uygun kıraatleri belirli şartlar dahilinde kabul ederken, sahâbeden nakledilen, mushaf hattına aykırı olanları ise özellikle farz kıraat bağlamında Kur'ân olarak değerlendirmemekte; ancak bu tür okumaların nafil/sünnet kıraatler bağlamında tolere edilebileceğini ima etmektedir. İbn Teymiyye'nin şâz kıraatlerle namaz kılıp kılınmayacağına dair dedesinden rivayetle aktardığı bu görüş yalnızca fikhî bir sorunun çözümüne katkı sağlamakla kalmayıp, kıraat-fıkıh ilişkisi bağlamında özgün bir perspektif sunması açısından çalışmanın önemli bulguları arasında yer almıştır.

O, bu görüşün temelinde şu prensibin yer aldığını ifade eder: “Bir kıraatin yedi harften olup olmadığı kesinlik kazanmadan, onun yedi harften olmadığına hükmetmek gerekmez.” İbn Teymiyye, burada usûlî bir ilkeye işaret eder. Bu yaklaşımıyla o, zannî alana dair meselelerde ne kesin ispat ne de mutlak inkâr üzerine hüküm bina edilmemesi gerektiğini vurgulamakta; dolayısıyla da şâz kıraatler konusunda temkinli ve dengeli bir tutumun benimsenmesini önermektedir. Daha açık ifadeyle İbn Teymiyye, yedi harfin mahiyet ve delaleti konusunda İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren farklı görüşlerin gündeme geldiğine dikkat çekmekte; bu sebeple de konuyla ilgili kat'î ve bağlayıcı bir kanaate ulaşmanın mümkün olmadığını dile getirmektedir.

İbn Teymiyye, yedi harf meselesini sahâbe uygulamaları ve mushaf hattı bağlamında değerlendirmiştir. Bu bağlamda o, resm-i Osmânî'nin yedi harften yalnızca birini içerdiği yönündeki yaygın kanaatin hem sahih rivayetlere hem de sahâbe icmasına dayandığını belirtmiştir. Bunun yanında, mushafın yedi harfin tamamını kapsadığını ve bu harflerden bazılarının terk edilmesinin câiz olmayacağını savunan karşıt görüşlere de yer vermiştir. İbn Teymiyye, konuya ilişkin farklı görüşleri serdettikten sonra yedi harf ruhsatının, erken dönemdeki dilsel çeşitlilik nedeniyle verildiği ancak sonrasında mushaf merkezli bir kıraat disiplinin oluşmasıyla sahâbenin tek bir kıraat üzerinde ittifak sağladığı görüşünü de dile getirmiştir. Fakat bu ittifakın, dinî bir zorunluluktan değil ümmetin birliğini ve fitnenin önlenmesini önceleyen ictehadî bir tercih olduğunu belirtmiştir.

İbn Teymiyye'nin kıraat anlayışı, Kur'ân'ın muhafazasını sadece rivayet geleneği ve mushaf hattına indirgemeyen, şifahî kültür ve anlam merkezli bir yaklaşımı esas alır. Ona

göre, resm-i hattın ihtimalli yapısının elverdiği kıraatler, sahih rivayet ve Arapça dil yapısı çerçevesinde değerlendirildiğinde geçerlidir; ancak bu farklılıklar lafız ve mananın birlikte korunmasını gerektirir. Fakat bu durum anlam üzerinden kıraat üreterek keyfi bir okumayı meşru kılmaz. İbn Teymiyye'nin, İbn Mes'ûd'a nispet edilen "mana ile kıraat" şeklindeki bazı zayıf rivayetleri reddetmesi de bu tutumu yansıtır. Bu noktada İbn Teymiyye, kıraat geleneğinin "tabi olunan sünnet" olarak nesilden nesile intikal ettiğini vurgulamaktadır.

İbn Teymiyye'ye göre besmele, sahâbe tarafından mushafa yazılmış ve vahiy kabul edilmiş müstakil bir âyettir; ancak bu durum, besmelenin teknik açıdan sûrelerin parçası sayılacağı anlamına gelmez. İbn Teymiyye, besmelenin Kur'ân'dan olup olmadığı konusundaki ihtilafın ictihadî bir mesele olduğunu ve bu konuda zannî değil kat'î delillerle hareket edilmesi gerektiğini savunarak karşıt görüş beyan edenlerin tekfir ya da tefsîk edilemeyeceğini vurgular. Besmeleye dair mevcut kıraat farklılıklarını da bu esnekliğin bir göstergesi olarak değerlendirir.

Çalışmadan elde edilen bir diğer sonuç, İbn Teymiyye'nin kıraatlerin cem'ine dair değerlendirmelerini hem fikhî hüküm hem de uygulama boyutunda ele almış olmasıdır. Bu çerçevede o, ibadet esnasında farklı kıraatleri birleştirmenin mekruh ve bid'at olduğunu belirtmiş; ancak eğitim-öğretim ve ezber amacıyla kıraatleri karşılaştırmalı biçimde okumayı câiz görerek bazı âlimler tarafından da bu yöntemin uygulandığını söylemiştir. Ayrıca ona göre birden fazla kıraati öğrenip ezberleyen kimse, onu hiç bilmeyen veya yalnızca bir kıraati bilen kişiye kıyasla daha faziletlidir; ancak bu durum, farklı kıraatlerin ibadet esnasında birleştirilmesinin câiz olduğu anlamına gelmez.

Kaynakça | References

- Abay, Muhammet. "Mushaf İmlasında Ali el-Kârî Tarzı Meselesi". *Usul İslam Araştırmaları Dergisi* 23 (2015), 7-44.
- Acar, Mehmet Maşuk. *Kıraat İlminde Şâz Meselesi*. Ankara: İlahiyât Yayınları, 2. Basım, 2025.
- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r Risâle, 1999.
- Akcan, Resul. "Ebû Amr ve Kıraatinin Özellikleri". *On Dört Kıraat İmamı ve Kıraatlerinin Özellikleri*. ed. Ahmet Gökdemir. Ankara: İlahiyât Yayınları, 2023.
- Albayrak, Halis. "Taberî'nin Kıraatları Değerlendirme ve Tercih Yöntemi (Câmiu'l-Beyân an Te'vîli'l-Kur'ân Çerçevesinde)". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42/1 (2001), 97-130.
- Aynî, Bedreddin. *el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- Birişik, Abdülhamit. *Kıraat İlmi ve Tarihi*. Bursa: Emin Yayınları, 2014.
- Çakıcı, İrfan. "İlk Dört Asırda Şâz Kıraatlara Yöneltilen Eleştiriler Üzerine Bir İnceleme" 7 (2021), 266-287.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. Basım, 2010.
- Dağ, Mehmet. *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2019.
- Dağ, Mehmet. *Kırâat İlminde Şâz Kavramı*. "Kırâat İlminde Şâz Kavramı: Kavramın Anlamsal Dönüşümü ve Gerçek Anlamının Tespitine Dair". *Marife* 7/2 (2007), 57-110.
- Dânî, Ebû Amr. *Kitabü't-Teyisr fi'l-kırâ'ati's-seb'*. thk. Halef Hamûd Sâlim Şağdelî. Suudi Arabistan: Dâru'l-Endelüsî li'n-Neşri ve't-Tevzî', 2015.
- Ebû Şâme el-Makdisî. *el-Mürşidü'l-vecîz ilâ 'ulûmin tete'alleku bi'l-Kitâbi'l-'azîz*. thk. İbrâhim Şemsüddîn. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Ebû Şâme el-Makdisî. *İbrâzû'l-me'ânî min Hirzi'l-emânî fi kırâ'ati's-seb'*. thk. İbrâhim Atve İvaz. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1981.
- Hatipoğlu, Mustafa. *Kıraat İlminde Kaynak Bir Eser: İthâfu Fudalâi'l-Beşer*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2024.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osmân. *el-Muhteseb fi tebyîni vücûhi şevâzî'l-kırâ'ât ve'l-izâh 'anhâ*. thk. Muhammed Abdü'l-Kâdir 'Atâ. 2 Cilt. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- İbn Fâris, Ahmed es-Sellûm. *Ma'rifetü 'ulûmi'l-kırâ'ât*. 2 Cilt. Dubâ: Câizetü Dubâ ed-Devliyye li'l-Kur'âni'l-Kerîm, 2020.
- İbn Hâleveyh, Ebû Abdillâh el-Hüseyn. *İ'râbü'l-kırâ'ati's-seb' ve 'ilelühâ*. thk. Abdurrahman b. Süleyman Useymîn. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü Hancı, 1992.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn. *el-Muğnî*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî - Abdülfettâh Muhammed Hulv. 15 Cilt. Riyâd: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 3. Basım, 1997.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr b. Ahmed. *Kitâbü's-seb'a fi'l-kırâ'ât*. thk. Şevki Dayf. Mısır: Dâru'l-Meârif, 1972.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddîn. *Ecâbe fihâ 'an es'ile fi 'ilmi'l-kırâ'ât: Fetâvâ fi 'ilmi'l-kırâ'ât*. thk. Muhammed Ali Sultânî. y.y.: Mecelletü'l-Buhûsi'l-İslamiyye, 1984.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddîn. *Mecmû'u fetâvâ*. 37 Cilt. Kahire: Dâru'l-Vefâ, 3. Basım, 2005.

- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin. *en-Neşr fi'l-kirâ'âti'l-âşr*. thk. Nûruddîn Alî b. Muhammed b. Hasen Dabbâ'. 2 Cilt. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin. *Gâyetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ'*. thk. Gotthelf Bergstraesser. 2 Cilt. Mısır: Mektebetü'l-Hancî, 1933.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin. *Müncidü'l-mukriîn ve mürsidü't-tâlibîn*. thk. Nâsir Muhammedî Muhammed Câd. Kahire: Dâru'l-Eflâki'l-'Arabiyye, 2010.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin. *Tahbîru't-Teysîr fi kirâ'âti'l-eimmeti'l-âşere*. thk. M. Müflih Kudât. Umman-Ürdün: Dâru'l-Furkân, 2000.
- İbnü'n-Nâzım, Ebû Bekir Ahmed. *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kirâ'âti'l-âşr*. thk. Enes Mehera. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- Kâdî, Abdülfettah. *el-Vâfi fi şerhi's-Şâtibiyye fi'l-kirâ'âti's-seb'*. Cidde: Mektebetü's-Sevâdî, 1992.
- Kastallânî, Ahmed b. Muhammed. *Letâifü'l-işârât li funûni'l-kirâ'ât*. thk. Amir Seyyid Osman - Abdussabûr Şahin. 2 Cilt. Kahire, 1972.
- Kaya, Münir Yaşar. "Besmelenin Ayet Olması ile İlgili Tartışmalar ve Fıkıhî Hükümlere Etkisi". *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 5/2 (2022), 295-317. <https://doi.org/10.52637/kiid.1169889>
- Kılıç, Süleyman. "Yahya b. Mübarek el-Yezîdî'nin Hocası Ebû Amr'a Muhalefet Ettiği Kiraatleri". *Eskiye* 58 (2025), 1203-1226. <https://doi.org/10.37697/eskiye.1565787>
- Kirmânî, Ebû Abdillâh Muhammed. *Şevâzû'l-kirâ'ât*. thk. Şimrân el-Acelî. Beyrut: Müessesetü'l-Belâğ, ts.
- Küçük, Cemil. "Kur'ân ve Kiraatlerin Kaynağı". *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1 (2018), 207-228.
- Maşalı, Mehmet Emin. *Kur'an'ın Metin Yapısı: Mushaf Tarihi ve İmlâsı*. Ankara: Otto Yayınları, 2. Basım, 2015.
- Maşalı, Mehmet Emin. *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kiraat İlimi*. Ankara: Otto Yayınları, 2016.
- Mekkî b. Ebî Tâlip, Ebû Muhammed. *el-İbâne 'an meâni'l-kirâ'ât*. thk. Abdülfettah İsmail Şelebî. Kahire: Dâru Nahzati Mısır, ts.
- Öğmüş, Harun. "Resm-i Mushaf Bağlamında Kur'an ve Kiraat Ayrımı (Harekenin Tekâmülüne Kadarki Süreç Çerçevesinde Bir Değerlendirme)". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39/39 (Ağustos 2015), 9-28.
- Serahsî, Şemsüleimme. *Kitâbü'l-Mebsûd*. 31 Cilt. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Ma'rife, 1989.
- Şâtibî, Kâsım b. Fîrruh. *Hirzû'l-emânî ve vechü't-tehânî*. thk. Eymen Rüşdi Süveyd. Dimaşk: Dâru Nuri'l-Mektebat, 2013.
- Şîrâzî, Ebû İshak. *el-Mühezzebe fi fihri'l-İmami's-Şâfi'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.
- Tirmizî, Ebû İshâ. *Sünenü't-Tirmizî*. ed. Ahmed Muhammed Şakir - Muhammed Fuâd Abdülbâki. Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1975.
- Yalçın, Yunus. *Ahkâm Âyetleri Bağlamında Fıkıh-Kiraat İlişkisi (Taberî ve Cessâs Örneği)*. Ankara: Sonçağ Akademi, 2023.
- Yalçın, Yunus. "Kiraatlere ve Mushaf Hattına İttibân Hükümüne İlişkin 'Sünnet' Kavramının Kiraat ve Fıkıh Usûlü İlimi Açısından Tahlili". *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2024), 453-479. <https://doi.org/10.33460/beuifd.1461044>

Yaşar, Naif. “Taberî'nin Kıraatlere Bakışı”. *Marife* 16/1 (2016), 59-86.

Yılmaz, Lokman. “Şâz Kıraatlerin Hücetlendirilmesi Meselesi -Ukberî Örneği-”. *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 9/4 (2025), 1609-1633.

<https://doi.org/10.32711/tiad.1777541>

Zerkeşî, Bedreddin. *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim. 4 Cilt. Kahire: Darü't-Türâs, 1957.